

SUBA JÁNOS*

A CSEHSZLOVÁK ERŐDRENDSZER MAGYAR HATÁRMENTI SZAKASZA**THE HUNGARIAN BORDER SEGMENT OF CZECHOSLOVAKIAN
FORTRESS SYSTEM****ABSTRACT**

The building of the Czechoslovakian border fortresses started in 1935, when the German threat had already become obvious. The original location and construction plan was being modified continuously according to the changes in the threats to the country and the improvement of strategic concepts and the fortresses' plans based on them. There were no fortresses planned along the Polish and Romanian border of Czechoslovakia.

The Hungarian segment of the fortress line was set from Ipolyság through Losonc, Rimaszombat and Rozsnyó and continued on the south of Kassa to Beregszász, closely following the border. The defensive line opposite the Hungarian border was situated on the southern slopes of the Upper Hungarian mountains.

This segment of the fortress line was known as 'minor fortress line'. They were basically machine-gun nests, which provided complete protection from infantry fire and also, they offered reliable defense against light artillery. There were five standard types of fortresses in use which were significantly different from each other. This study reviews the elements, the location and use of this fortress system.

Bevezetés

„Csehszlovákia 'katonapolitikai' helyzete és az országerődítés 1918–1938” című tanulmányunkban akkori Csehszlovákia stratégiai helyzetére, annak alakulására a stratégiai koncepciók változására vonatkozó ismereteket vázoltuk fel, amelyek magyarázatot adnak az erődítési koncepcióra.¹ Az ország nehéz katonaföldrajzi helyzete,² a vizsgált időszakban erősen növekvő veszélyeztetettsége érthetővé és indokoltá tette az ország anyagi erejét erősen igénybevevő erődítési munkákat.

Az erődítések alapvető célja az ország védelmének olyan megerősítése, amely lehetővé teszi a cseh hadsereg kitartását, amíg a remélt szövetségesek beavatkozása nem érvényesül.³ Az adott stratégiai helyzetben más koncepciót a csehszlovák hadvezetés nem követelt. Nem a hadvezetésen, vagy az erődépítésen, hanem az eredménytelen külpolitikán múlt, hogy ezek az erőfeszítések eredménytelenek maradtak.

A stratégiai helyzet és annak változása természetesen befolyásolták az erődítési folyamatot, annak kivitelezését, tervezését, felszerelését. Bár próbára nem került sor, komoly esetben az erődvonal respektálandó védelmi erőt képviselt. Legyűrése – különösen teljes elkészülte után –, még az akkori legújabb technika bevetése mellett is jelentős áldozatot követelt volna a támadótól. Az adott katonapolitikai helyzetben azonban visszatartó ereje nem érvényesült.

Az erődítésekre, különösen az időszak végén, szinte az egész határ hosszában szükség lett volna. Ez a feladat nem volt teljesíthető. Az erődítések ereje így különböző volt és igyekezett idomulni a területek stratégiai helyzetéhez. Ennek megfelelően a legerősebb

* PhD alezredes, a Hadtörténeti Térképtár vezetője, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest.

erődítések az északi cseh és morva területeken történtek, kevesebb ellen állóképességet és kiépítettséget terveztek a cseh nyugati határon, valamint a magyar–csehszlovák határ mellett. A dél-cseh területek erődítése pedig már erőteljesen megkésve indult meg.

A cseh hadsereg és védelem megerősítése, különböző okok miatt csak a 1930-as évek elején vette kezdetét. A hadseregfejlesztési tervek végre hajtására már nem maradt elég idő. Ez vonatkozott az erőépítésre is, így is imponáló erőfeszítést tettek a teljesség érdekében. Az erősítési rendszer 1938 szeptemberében még jelentős hézagokat mutatott.⁴

A csehszlovák közvéleményben ennek ellenére az erődvonalak bevezetetlen hírből állottak, bár az erődvonalak 1939 őszére érte volna el a teljes készülttség fokát.

1. Csehszlovák kiserődvonal vezetése a magyar határszakaszon

A csehszlovák határerődítések építése az 1935-ben kezdődött, amikor már a Németország részéről a fenyegetés egyértelművé vált. A menetközben többször módosított tervek szerint a teljes erődítés lánc befejezését az 1942. évre tervezték.⁵ A tervezett teljes kiépítés a történelmi események következtében nem valósult meg. A telepítési és építési terv a kezdeti elképzelésekhez képest folyamatosan módosult, bővült aszerint, hogy az ország fenyegetettsége hogyan változott, hogyan növekedtek a stratégiai elképzelések és az erre épülő erődítési tervek.

1. térkép. Határmenti erődítések tervezete



Forrás: Vojenské dejiny Československa III. díl. (1918–1939) Praha 1987. 424.old.

Csehszlovákia egyre fokozódó fenyegetettsége az erődítményekben, azok építési sorrendjében is egyértelműen kifejezésre jutott. A döntő 1938. évben az országnak alig volt már olyan határszakasza, amelyen erődítési munkákat nagyon jelentős anyagi eszközök ráfordításával, ne végeztek volna annak érdekében, hogy az ország rendkívül kedvezőtlen katonaföldrajzi adottságait kiegyensúlyozzák, a lakosság biztonságérzetét fokozzák, a várható ellenséget elriasszák. Az ország lassanként hatalmas várrá alakult át.

Az erődvonálnak a magyar határon húzódó szakasza „kiserőd vonal” volt, azaz egymást védő beton géppuskafészek láncolata. A létesítmények a gyalogsági tűz, valamint a könnyű tüzérség hatása ellen nyújtottak védelmet.

Szlovákiában a Kuty-⁶ és Pozsony között csak akadályöv védte a határt, amelyet a Morava folyó, mint természetes akadály is fedezett. Komolyabb kiépítése éppen a folyóvédelemre való tekintettel nem szerepelt a tervek között.

Pozsony közvetlen környékének védelmi kiépítése már az erődítések legelső szakaszában is kiemelt fontosságú volt. Kiserődök vonala és a minden fontosabb irányt lezáró nagyerődök rendszere védelmezte a várost, a hozzá tartozó Duna hídfőt,⁷ valamint az ún. Dévény-kaput.⁸ Pozsony környékének fokozott kiépítését feltételezhetően indokolta, hogy a Duna vonala nyugati irányból ne legyen átkarolható, felsodorható.

Pozsonytól Ipolyságig a határszakasz erődítése csak Komárom környékén történt meg, egyébként a védelem a Dunára, mint természetes akadályra támaszkodott. A város határán kiserődök, valamint útelzárást szolgáló létesítmények kerültek kiépítésre.

Csehszlovákiának itt módja volt kihasználni a Párizs környéki békék révén szerzett stratégiai előnyt. A trianoni békében a Duna vonalától északra elterülő, egyértelműen magyar többségű vidékek ugyanis azért kerültek Csehszlovákiához, hogy az ország védelme a Duna vonalára támaszkodhasson.⁹

A csehszlovák erődvonal Ipolyságtól Losoncon, Rimaszombaton, Rozsnyón keresztül Kassát délről kerülve megközelítően Beregszászig folytatódott, szorosan tapadva a határra. Kassa fokozott védelme érdekében a várost északról körülvevő védelmi vonal is kiépítésre került. Kassa környékét fokozottan erősítették meg. A kiserődök vonalát alátámasztó, nagy tüzérségi rendszereket is magukba foglaló erődítmények ezen a szakaszon nem kerültek kiépítésre. A magyar határral szemben létesített e védelmi vonal a felvidéki hegységek déli lejtőire települt. Időrendi sorrendben, utoljára a Dél-Morva vidéki és magyar szakasz kiépítése történt meg.¹⁰

Csehszlovákia és Lengyelország, valamint Csehszlovákia és Románia határszakaszain nem történt erődítés.

Az erődvonal kiépítettségének valós szintje ma már nehezen állapítható meg. Nevezetesen az erődök száma, felszereltségének mértéke, a híradólánc valós helyzete stb. A rendelkezésre álló források arról adnak számot, hogy a magyar határ vonalán mintegy 1200 kiserőd került kiépítésre, területenként eltérő erődsűrűség mellett.¹¹ A fontosabb útvonalakat védő szakaszok kiépítettsége értelemszerűen erőteljesebb volt, mint a mellékirányoké.

Az erődvonal létesítményei lehetőség szerint követték a határ vonalát és zömmel a határtól északra emelkedő hegységek déli oldalára települtek. A határt csak ott hagyta el a vonal, ahol az említett hegyláncok is távolabb voltak.

2. Az erődvonal létesítményei

A csehszlovák erődvonallal szemben támasztott követelmények területenként jelentős eltérést mutattak. A határvonal veszélyeztetettsége nagymértékben eltérő volt, és az erődvonálnak ennek megfelelően eltérő ellenálló képességűnek kellett lennie. Az eltérő követelmények következtében sokféle típusú, megoldású erődelemek építése történt meg. Ugyanez vonatkozott az erődök telepítésének módjára, az erődvonal szerkezetére is, amelynek a földrajzi adottságokat is értelemszerűen figyelembe kellett vennie.

A sokféle eltérő erődítménytípus lehetetlenné teszi minden változat leírását, ezért csak a leggyakrabban alkalmazott megoldások ismertetésére nyílik lehetőség.¹² Az erődítések egyik nagy csoportját képezték az úgynevezett kiserődök. Ezek lényegében betonból épített géppuskafészek voltak, amelyek a gyalogsági tűz ellen teljes védelmet biztosítottak, de meg-

bízható védelmet nyújtottak a könnyű tüzérség tüze ellen is. Ezen belül is az egyes erődítmények jelentősen eltértek egymástól. A legfontosabb formák a következők szerint foglalhatók össze.¹³

Az „A” típusú kiserődök jelentették a leggyakrabban alkalmazott megoldást. Ezek az erődök az ellenség felé nem rendelkeztek kilövessel. Ez irányban az erődöket kőhányás és földborítás védte és takarta. Az erődök kétirányú oldaltűz leadására voltak képesek. A tüzelőállásokban nehéz-, illetve könnyűgéppuskák kerültek elhelyezésre. Az erődök egymást védő rendszerben kerültek telepítésre, leadott oldaltűzük a szomszéd erődök fedezését, a közbenő terep lezárását szolgálta. Az erőd legénysége, az alkalmazott fegyverzettől függően 5–7 fő volt.

A „B” típusú kiserődök alap koncepciója eltért a leggyakrabban alkalmazottól, amennyiben ezek az erődök nemcsak oldaltűz leadására voltak kiépítve, hanem előre, az ellenség irányában is rendelkeztek tüzelőállással. Az erődök ez esetben is két tüzelőállással bírtak. Az egyik tüzelőállás, illetőleg tüzelőállás-csoport oldaltűz leadására, a másik pedig az ellenség irányában történő tüzelésre volt alkalmas. Ezeket az erődöket is kőhányás és földborítás védte az ellenséges irányban, amely megtörésével alakították ki az előre irányuló tüzelőállást. A kiszolgáló létszám 6–7 fő volt.

A „C” típusú kiserődök, amelyek a magyar határon létesített erődvonalon jelentek meg, külön kategóriát képeztek. Ennek oka az, hogy ezt a típust az építés kezdetén létesítették, de később már nem alkalmazták. Az erődítmények abban tértek el a későbbiekben létesített erődöktől, hogy nem oldaltűz leadására volt alkalmas, hanem az ellenséges oldalra ható tüzelőállásokkal rendelkezett. Ettől az elvtől tértek el a későbbiekben az oldaltűzzel egymást védő erődrendszer előtérbe helyezése miatt. Az erődöt ennek megfelelően oldalról és a hátsó oldalról védte kőhányás és földborítás, az ellenséges oldalon nem. Az ellenséges oldalra nyíló tüzelőállások ezért közvetlenül az ellenséges tűz hatása alatt állhattak, továbbá az álcázásuk is nehezebben volt megoldható. Érdekes, hogy a magyar szakaszon meglehetősen gyakran alkalmazott erődítmény volt, amelyek megfigyelése nem okozott különösebb nehézséget.¹⁴

A „D” típusú kiserőd a legkisebb erődökhöz tartozik, amennyiben csak egy tüzelőállással rendelkezett. Az erődítmény kisebb hézagainak lezárására alkalmazták és olyan esetben, amikor terepakadályok, vagy egyéb okok következtében kétirányú oldaltűz leadására nem volt szükség, vagy lehetőség. Ez a típus 2-3 fő kezelőt igényelt. A figyelmet ez esetben is szükségszerűen periszkóppal oldották meg.

Az „E” típusú kiserőd ugyancsak a kisebb erődök kategóriájába tartozott, amennyiben csak egy géppuskaállást foglalt magában. Ez a kiserőd típus is eltért a tüzérségi kialakítása során alkalmazott alapelvtől, amennyiben tüzelőállás előre irányult. Oldaltűz leadására így ez a kiserőd nem volt alkalmas. Legénysége 2-3 főt tett ki.¹⁵

3.A kiserődök megítélése

A csehszlovák erődrendszerben alkalmazott és az ismertett kiserődökkel kapcsolatban a szakirodalom a következő fontosabb megállapításokat tette.

A kiserődök falvastagsága, építési módja – mint ahogy azt már érintettük – gyalogsági tűz és a könnyű tüzérség tüze ellen megbízható védelmet nyújtott.

A kiserődök telepítésének sűrűsége az adott szakasz védelmi igényeihez igazodott. Az általános gyakorlat szerint a kiserődök egymástól való távolsága 3–500 m-t tett ki. Ez a sűrűség lehetővé tette az adott fegyverzettel, hogy a kiserődök a köztes területet tűzzel hatásosan lezárják, illetve eredményes egymást védő oldaltűzet adhassanak le.

A kiserődökben vízkivétel nem volt, latrinával nem rendelkeztek. Érthető, hogy ezek a körülmények a legénység életét nehezítették, illetve a vízutánpótlás esetében a veszélyeztettséget növelték.

Az erődök, a kiszolgálásukhoz szükséges legénység létszámához képest nagyon szűkek voltak. Alváshoz, pihenéshez külön hely nem állott rendelkezésre. Ezt csak a földön és nagyon szűkösen tehették meg. Gázvédelmük nem volt megoldott. A legénység veszélyeztetettségét növelte, hogy az erődök bejárata bár az erődök hátsó oldalán volt, fedett árok a bejáráshoz nem vezetett. A megközelítés csak nyílt terepen volt lehetséges, ennek minden hátrányával együtt.

Az erődök közötti hírosszekötötést távbeszélőre építették. Ez erősebb ellenséges tüzési tűzben nagymértékben érzékeny volt és a vezetés gyors kikapcsolásával fenyegetett.

Az erődök nyílt terepen való megközelíthetősége a lőszerutánpótlást, élelmezést nagyon megnehezítette és veszélyessé tette. Az erődök szűk volta pedig a nagyobb lőszertartalék felhalmozását akadályozta.¹⁶

Az erődök álcázása csak nehezen volt megoldható. Ez annak ellenére igaz volt, hogy az erődök többségének ellenséges oldalon történő kő- és földfedése általános volt. Magyar oldalról a kiserődvonal erődjei szabad szemmel is láthatóak, a környezettől megkülönböztethetőek voltak.¹⁷ A kiserődök, ellenség számára túlságosan is „látható” voltak miatt az ellenséges tüzési számára kedvező célpontot nyújtottak.¹⁸

4. Az kiserőd vonal rendszere

A kis- és nagyerődök rendszerbefoglalásával alakult ki az erődrendszer egésze. A rendszer kérdéseire tartozik az erődök sűrűsége, az alkalmazott erődítéstípusok alkalmazásának módja, a tűzrendszer, az erődvonal mélysége. Az egyes erődítési elemek, erődök ereje mellett a rendszerbefoglalásuknak függvénye az erődvonal ellen állóképessége.

A csehszlovák erődvonal kiépítettsége, rendszere nem volt egyforma, hanem helyesen és az értelemszerűen függött a helyi viszonyoktól, a stratégiai célkitűzésektől, a veszélyeztetettségétől és egyéb feltételektől.

A magyar szakaszon az erődvonal a kiserődök egyetlen vonalából állott. A védővonalnak tehát szinte semmi mélysége sem volt. Akiserődök megközelítően egy vonalban helyezkedtek el úgy, hogy egymás kölcsönös védelmére alkalmasak legyenek. Az erődvonal ezen alapvető gyengeségét némiképpen kiegyenlítette az a körülmény, hogy a mögötte északon elhelyezkedő hegyvidék a további védelmet erőteljesen szolgálhatta. Az erődvonal áttörése esetén tehát a mögöttes hegyvidéken a további védelem lehetőségei rendelkezésre álltak. Az erődvonal feladata ennek megfelelően elsősorban az időnyerés lehetett a mozgósítás, felvonulás fedezése érdekében, a visszatartó, feltartó feladat mellett.

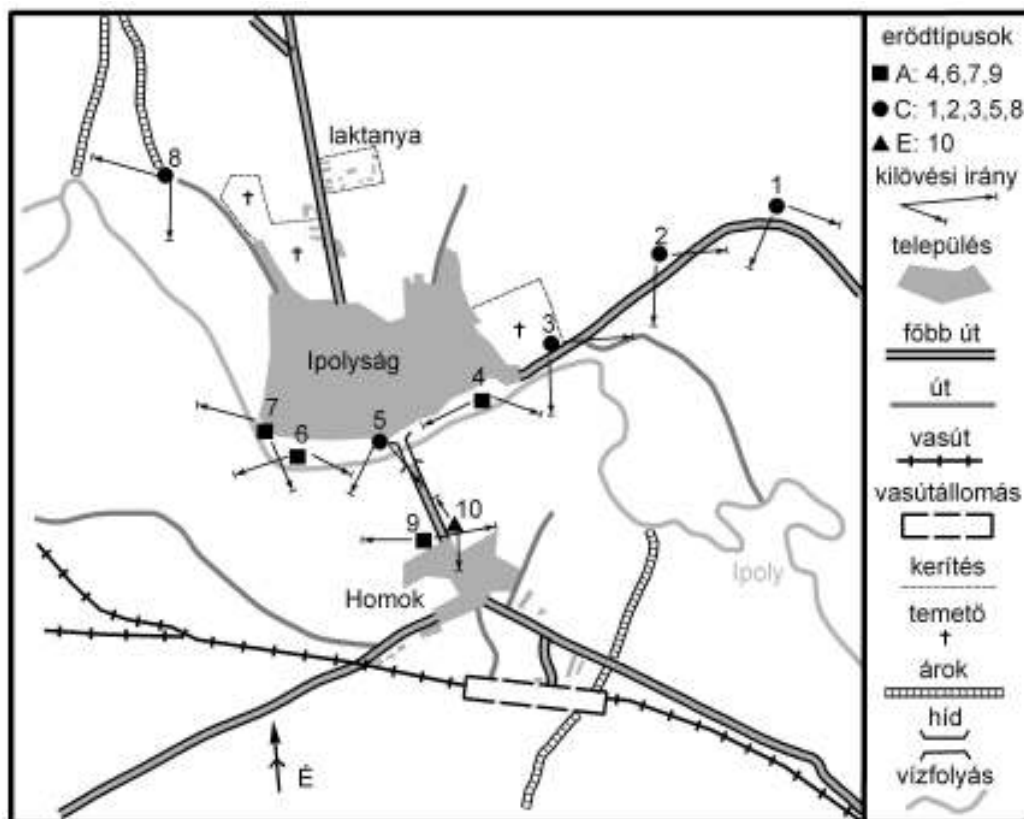
A magyar–csehszlovák határon az erődök rendszerbefoglalásának módjáról az Ipolyság körüli erődvonal alapján kaphatunk képet.¹⁹

Az Ipolyság körüli erődrendszerrel kapcsolatban szükséges megjegyezni, hogy ez a szakasz az erődvonal kényes pontját képezte. Az Ipolysági szakasz egyrészt ugyanis védte az északra, Zólyom-Besztercebánya irányában haladó stratégiai szempontból fontos utat, másrészt ezen túlmenően szárnyvédelmet is vártak el ettől a szakasztól a Duna vonala számára. A Duna vonalán, mint ahogy az előzőekben ismertetésre került, nem építettek ki összefüggő erődvonalat, bízva a folyó adta védelemben. Az esetben viszont, ha Ipolyságnál áttörés következett volna be, úgy a Duna vonalának keleti szárnya átkarolhatóvá és a védővonal felsodorhatóvá válik. Érthető és feltételezhető, hogy ennek megfelelően az Ipolysági rész erődítésénél, a védelem erejének tervezésénél ezt a körülményt is figyelembe vették és

ennek megfelelően történt az erődök megválasztása, sűrűségük meghatározása. A védőszakasz ereje ezért meghaladta az erődvonal átlagos erejét.

Ipolyságnál az említett követelmények nyilván hatottak az erődvonal telepítésére is. A védővonal vezetése a város közvetlen védelmét szolgálta, mint ahogy azt 2. melléklet bizonyítja.

2. térkép. Az Ipolyság környéki erődrendszer



Forrás: Koppány E. (1938) alapján

A védővonal a várostól délre, viszonylag sík terepen húzódott, természetes támaszát az Ipoly képezte, amely azonban nem jelent komoly akadályt. Az északabbra kezdődő dombvidéket, mint természetes támaszt, feltételezhetően azért nem használták ki, hogy a nyugati irányba történő áttörésre és a Duna vonalának említett esetleges átkarolására kevesebb lehetőség nyíljon. Ennek a lehetőségnek a kizárása megkövetelte, hogy a védővonal a határhoz közel, a városra is támaszkodva húzódjon.

A védelmi szakasz jelentősége abban is kifejezésre jutott, hogy az erődök sűrűsége meghaladta az általában alkalmazott sűrűséget. A 2. sz. térképvázlaton a legfeljebb 2 km védelmi szakaszon 10 kiserődöt telepítettek, míg az erődvonal további kevésbé kényes szakaszán az erődszám ilyen szélességű szakaszon 5-6 erőd volt. A vázlat az egyes erődök helyéről és az általuk leadható tűzirányáról ad képet.

A vázlaton számozott erődök jellemzői a következők voltak. Az 1., 2., 3., 5., 8. sz. erődök egy csoportok alkottak. Ezek az erődök a „C” típusú erődök csoportjába tartoznak. Ezek az erődök az ellenségre nyíló tüzelőállásokkal rendelkeztek és nem oldaltűz leadására voltak alkalmasak. Az erődökből az előrenyíló lőrésen keresztül figyelték a terepet, pe-

riszakkal nem rendelkeztek. Ezek az erődök az egymást támogató oldaltűzre nem számíthattak, legfeljebb ott, ahol a védővonal hajlata erre lehetőséget nyújtott. (Az 2. sz. vázlaton szereplő 1., 2., 3. sz. erődök esetében erre részletesen mód nyílt).

Az Ipolysági szakaszt védő erődök másik csoportját képezték a 4., 6., 7., 9. sz. erődök. Ezek az erődök az „A” típusú erődnek feleltek meg. Jellemzője a két tüzelőállás, amelyek oldaltűz leadására alkalmasak, az ellenséges oldalról kőhányás és földborítás védte, a figyelés periszkóppal történt. A várost közvetlenül ezek az erődök vették körül és sűrűségük miatt is erőteljes tűzfedettséget adtak.

A védővonal „mélységét” a városba vezető utat védő 9. és 10. sz. erődök jelentették, amelyek mintegy előőrsöt képeztek. A 10. sz. erőd egyébként a nagyon ritkán alkalmazott „E” típusú erőd volt, egy tüzelőállást foglalt magában és csak az út pásztázását szolgálta. Az erőd leginkább megfelelt a betonozott géppuskaállás fogalmának.

Az Ipolyság körüli erődvonalszakasz berendezésére vonatkozóan a következők voltak a jellemzők. Az erődök belső deszkaborítással voltak ellátva. Ez a borítás bizonyos védelmet nyújtott becsapódások esetén várható belső betonlepergés, leszakadás ellen, és lehetővé tette az egyéb berendezési tárgyak rögzítését. Az erődök szellőztetését megfelelő nyílások szolgálták. Kézi hajtású ventilátorok is rendelkezésre álltak a szellőztetés javítása érdekében. Az erődök gázvédelme nem volt megoldott. Az erődök hírrendszerét távbeszélő hálózattal oldották meg. A távbeszélőhálózat ellenséges tűzzel szembeni érzékenysége miatt komoly esetben számolni kellett a híradó összeköttetés megszűnésével.

A lőrések zöme páncélborítást kapott. Nagy gondot fordítottak az erődök bejáratának védelmére. A bejáratok belül is elhatárolhatók voltak és belső lőrések alkalmazásával szükség esetén belülről is tűz alá voltak vezetők a bejáratok részek.

A kiserődök vízellátással nem rendelkeztek, latrina nem volt. Az Ipolysági szakaszon az erődök bejáratának fedett megközelítése kevesebb gondot okozott, mert az erődök mögötti házak, utcák bizonyos mértékig lehetővé tették az erődbejáratok fedett megközelítését.

A kiserődök belső tere rendkívül szűk volt az elhelyezni tervezett tűzfegyverekhez és kiszolgáló létszámhoz képest. Pihenésre nem igen akadt hely, tehát hosszú ideig történő benntartózkodás az esetleges harc rendkívül igénybe vette volna a legénységet.²⁰

A magyar határral szemben húzódó erődvonálnak tehát voltak gyenge pontjai, azonban ennek ellenére nem lebecsülhető erő képviselt. Megfelelő tűzérési támasszal, visszacsapásra alkalmas erőkkel a háta mögött, nem könnyen lerohanható akadályt jelentett. Különösen nem lett volna ez egyszerű feladat az akkori magyar hadsereg számára.²¹ A csehszlovák erődvonala igaz, hogy aránytalanul nagy áldozattal, hatott az akkori kor eseményeire. Olyan tényező volt, amelyet nem lehetett számításra kívül hagyni, amely visszatartó ereje közvetlenül és áttételesen minden bizonnyal érvényesült.

A csehszlovák erődvonala kifejezte egy akkor létében fenyegetett, önálló államiségét megtartani akaró, ennek érdekében nagyon jelentős áldozatvállalásra kész (ország), uralkodó elit akaratát, hogy értékeit, önállóságát megvédje. Ennek volt egyik eszköze az erődvonala, amely mint óriási műszaki vállalkozás is elismerést érdemel, és amely minden bizonnyal kedvezőbb történelmi helyzetben sikeresen járult volna hozzá az ország megvédéséhez.

JEGYZETEK

1. Suba J.(2014): Csehszlovákia „katonapolitikai” helyzete és az országerődítés 1918–1938. In: Közép-Európai Közlemények. VII. évf. 3–4. szám. 2014/3–4. No. 26–27. 107–119. p.
2. Lásd: Csüllög G. (2010): A Kárpát-medencei államtér problémái Trianon után. In: Közép-Európai Közlemények III. évfolyam 4. szám (No. 11.) 2010. 56–61. p., Csüllög G. (2012a):

- Áramlási terek és államhatárok Közép-Európában – Magyarország történeti térhelyzetének áttekintése. In: Közép-Európai Közlemények V. évfolyam 1. szám (No. 16.) 2012. 7–14. p., Csüllög G. (2012b): A Közép-Európai Duna-Völgy történeti földrajzi jellemzői. In: Közép-Európai Közlemények V. évfolyam 3–4. szám (No. 18–19.) 2012. 37–146. p. A tanulmányban vizsgált időszakot alapvetően meghatározták a magyar–csehszlovák kapcsolatok ezek diplomáciatörténetéről lásd Gulyás László (2008): Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő, továbbá Gulyás László (2016): A Horthy-korszak külpolitikája 4. A revíziós sikerek 1. A Felvidék és a Kárpátalja visszetérése 1937–1939. Attraktor Kiadó.
3. Az erődítésre, mint katonai válaszra lásd: Suba J. (2004): A kisantant államok határmenti erővonalai (hatalmi-politikai katonai összefüggései) In: „Gyepük, várak, erődítmények és egyéb honvédelmi létesítmények a Kárpát-medencében (895–1920) A Nyíregyházán 2004. november 26–27-én megtartott tudományos konferencia előadásai. szerk.: Dr. Frisnyák S.–Dr. Csihák Gy. Nyíregyháza–Zürich 2004. 205.–215. p.
 4. A készségi fokot jellemzi, hogy az említett időpontra elkészült 267 beton tüzérségi állás, (erőd), de azoknak csak egy része volt felfegyverezve. A 497 db süllyeszthető páncélkupola a szerelés különböző stádiumában volt. Ezekből 150 db még a gyártó üzemekben. Készen volt viszont 9982 db közepes- és kis erődelem, amely 1–9 db/km erődsűrűséget adott. Vojenské dejiny Československa III. díl. (1918–1939) Praha 1987. 424–440. p. (továbbiakban: VcD 1987). A részletesebb beszámolók szerint az erődök közötti távbeszélő kapcsolat még hiányos volt, a tervezett rádiókapcsolat az eszközök hiánya miatt csak területenként működött, a 12 cm ikergránátvetőkkel ellátott páncélkupolák terve még nem volt készen, erőteljes hiányok mutatkoztak a légvédelem terén, hiányoztak a bunkerek számára tervezett tűzfegyverek, stb. Hummelberger, W. (1968): Betonierte Grenze Truppendienst 1968/4. sz. 362–365. p.
 5. A tervet Husárka tábornok dolgozta ki (VdC 1978. 426.p.)
 6. Jókút, 1899-ig *Kutti*, szlovákul *Kúty* község Szlovákiában, a Nagyszombati kerületben a Szenicei járásban.
 7. Az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések Magyarország elleni stratégiai megfontolásból csehszlovák hídfőt képeztek a Duna jobb partján. Pozsonnyal szemben lévő Pozsonyligetfalut Csehszlovákiához csatolták. 1938 októberében, a müncheni egyezmény nyomán a Harmadik Birodalom megszerezte Pozsonyligetfalut és a Duna-balparti Dévényt, szintén stratégiai megfontolásból. Az 1947-i párizsi béketárgyalásokon a csehek a magyarok ellen honvédelmi okokból kérték pozsonyi hídfő kibővítését. Ezért Dunacsún, Horvátjárfalu, Oroszvár községeket Csehszlovákiának ítélték. Ezzel újabb 62 km²-t csatoltak el Magyarországtól. Így 1947-től a pozsonyi hídfő egy 93,7 km²-es terület Nyugat-Szlovákiában, a Kisalföldön, a Duna jobb partján. Közigazgatásilag Pozsonyhoz tartozik, ez ma Pozsony V. járása. Dunacsún, Horvátjárfalu, Oroszvár és Pozsonyligetfalu városrészek találhatók itt. Pozsonyligetfalu területén az 1970-es években százezres lakótelepet építettek. Ma mind a négy egykori település Pozsony városrésze, a Pozsonyi V. járáshoz tartoznak. 1977–1992 között itt épült a bős-nagymarosi vízlépcső. A hídfő teszi lehetővé a Duna vizének Szlovákia területére való terelését. (Suba J.)
 8. Dévényi-kapu (latinul *Porta Hungarica*, németül: *Hainburger Pforte*, szlovákul: *Devínska brána*) a Duna rövid áttörése a Kis-Kárpátok (Szlovákia) és a Hainburgi-rög (Ausztria) között, ahol a folyó a Morva-mezőt elhagyva a Kisalföldre ér. Fontos közlekedési csomópont volt: itt találkozott a Duna menti határvédelmet ellátó római limes, az azt kiszolgáló útvonal és a Földközi-tenger térségét Észak-Európával összekötő Borostyánút. Itt húzódik az ezeréves határ, a Magyar Királyság és az osztrák–német területek határvonala.
 9. A csehszlovák területi követelésekre lásd: Suba J.(2009): Nemzetiségi törekvések kartográfiai ábrázolása cseh és szlovák példák alapján In: Közép-Európai Közlemények 2009/1. száma (II. évfolyam, 1. szám, No. 3.) 44–54. p.
 10. Legelőször az Észak-Morva és Cseh határvidék, valamint Pozsony környéke megerősítése történt meg. A második szakaszban került kiépítésre a Prága–Pízen szakaszt nyugatról, délnyugatról védő rész Ceske-Budejovice környékével bezárólag. Sajátos vonása volt a kiépített rendszernek, hogy az, bár érintette a szudéta vidéket, mégis mint megbízhatatlan területet in-

- kább került az. Az említett területeken az akadályövek kiépítése követte, de a védővonal nem követte szorosan a határ vonalát. (Suba J.)
11. Felvidéki cseh erődökre lásd: Vondrovsky I.(1993): Opevni z let 1936–1938, na Slovensku Vernsdorf, 1993.
 12. Az erődök típusainak ismertetésénél a következő forrásokat használtuk: Holub O. (1975): Zvrazení Pevnosti, Praha, (1–283. p.). Vojenské dějiny Československa III. díl. (1918–1939) Praha 1987. 424–440. p. Vondrovsky I. (1993): Opevni z let 1936–1938, na Slovensku Vernsdorf, 1993.
 13. Rauscher O.–Török M.–Jakab B. (1939): Csehek által visszahagyott kiserődök rombolása Magyar Katonai Szemle, 1939. IX. évf. 4. sz. 61–75. p.
 14. Kádár Gyula a Ludovika akadémia harcászati tanára, egy harcászati tanulmányút során megtekintette az erődvonalat és megállapította, hogy:” A csehek felénk telepített „kiserőd”-rendszer rossz volt. Az erődök nem voltak rejtve és álcázva a terepen, hanem láthatóan meredeztek a magaslati vonulatok oldalán. Az egyes kiserődök közötti tereprészek nem voltak műszakilag be rendezve. Ezeket a hézagokat a kiserődök tűzéval gondolták lezárhatónak. Az akadályvonal tehát harcászatiilag eléggé gyengének minősíthető.” Kádár Gy.(1978) Ludovikától Sporonkőhidáig I. 309. p.
 15. Holub O. (1975)
 16. Brosch-Aarenau T. (1939) Wiewar die Teschechoslowakei befestigt. Militarwissenschaftliche Mitteilungen 1939/1. 356–376. p.
 17. Kádár Gy.(1978)
 18. A korszak német szakirodalma ajánlotta is, hogy az erődvonal leküzdésére, elsősorban a tűzér séget kell igénybe venni rohamcsapat vállalkozások helyett, mert a cél, az erődvonal meggyen gítése tűzér ségi tűzzel is elérhető és kár lenne erre a célra vért áldozni. Brosch-Aarenau T. (1939)
 19. Koppány E. (1938): Ipolysági cseh kiserődök Magyar Katonai Szemle, 1938. év, VIII. évf. 12. sz. 12–26.p.
 20. Koppány E. (1938)
 21. Kádár Gyula joggal jegyzi meg, hogy a cseh erődvonal a hiányzó mélység, a rossz álcázás és vonalvezetés ellenére „de áttörése is csak akkor lehetséges, ha a támadóknak fölényes a tűzere je, főként nehéztűzér ségben, valamint számos legalább közepes harc koci egységgel rendel ke zik. Az ilyen hosszú erődövek áttörési technikája az, hogy a támadó egy aránylag szűk betörési területre összpontosítja romboló fegyvereit, tűzének túlsúlyával itt nyit utat harc koci alakulata nak és csapatainak. Ezek a fegyverek és fegyvernemek a honvédségben olyan szegényesen és oly csekély számban voltak meg, hogy a feladatot nem lehetett volna megoldani. Maradt volna a nekirohanás a kíméletlen emberáldozat és a sikertelenség.” Kádár Gy.(1978) I. K. 309. p.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Brosch-Aarenau T. (1939) Wiewar die Teschechoslowakei befestigt. Militarwissenschaftliche Mitteilungen 1939/1. 356–376.p.
- Csüllög G. (2010): A Kárpát-medencei államtér problémái Trianon után. In: Közép-Európai Közle mények III. évfolyam 4. szám (No 11.) 2010. 56–61. p.
- Csüllög G. (2012/a): Áramlási terek és államhatárok Közép-Európában – Magyarország történeti tér helyzetének áttekintése. In: Közép-Európai Közlemények V. évfolyam 1. szám (No. 16.) 2012. 7–14.p.
- Csüllög G. (2012/b): A Közép-Európai Duna-Völgy történeti földrajzi jellemzői. In: Közép-Európai Közlemények V. évfolyam 3–4. szám (No. 18–19.) 2012. 37–146. p.
- Gulyás László (2008): Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- Gulyás László (2016): A Horthy-korszak külpolitikája 4. A revíziós sikerek I. A Felvidék és a Kár pátalja visszetérése 1937–1939. Attraktor Kiadó.
- Holub O. (1975): Zvrazení Pevnosti, Praha (1–283. p.).

- Hummelberger, W. (1968): Betonierte Grenze Truppendienst 1968/4.sz. 362–365. p.
- Kádár Gy.(1978) Ludovikától Sporonkőhidáig I. k. 309. p.
- Koppány E (1938): Ipolysági cseh kiserődök Magyar Katonai Szemle, 1938. VIII. évf. 12. sz. 12–26. p.
- Rauscher O.–Török M.–Jakab B. (1939): Csehek által visszahagyott kiserődök rombolása Magyar Katonai Szemle, 1939. IX. évf. 4. sz. 61–75. p.
- Suba J. (2004): A kisantant államok határmenti erődvonalai (hatalmi-politikai katonai összefüggései) In. „Gyepük, várak, erődítmények és egyéb honvédelmi létesítmények a Kárpát-medencében (895–1920). A Nyíregyházán 2004. november 26–27-én megtartott tudományos konferencia előadásai. (szerk: Dr. Frisnyák S.–Dr. Csihák Gy.) Nyíregyháza–Zürich 2004. 205–215. p.
- Suba J. (2014): Csehszlovákia „katonapolitikai” helyzete és az országerődítés 1918–1938. In: Közép-Európai Közlemények. VII. évf. 3–4.szám. 2014/3–4. No. 26–27. 107–119. p.
- Vojenské dejiny Československa III. díl. (1918–1939) Praha 1987. 424–440. p.
- Vondrovsky I.(1993): Opevni z let 1936–1938 na Slovensku Vernsdorf, 1993.